

רבי יהושע היה פחמי, רבי יוסי מעבד עורות ורבי

יוחנן — סנדלר

התלמוד מציע הרבה מימרות שאפשר לצטט בפולמוס עם בני החברה החרדית בשבח האיזון בין תורה ומלאכה ובדבדבד נמצא בו גם דרשות בשבח לימוד התורה לבדו ואפילו בוז למלאכה. מכיוון שלא נדע מה היתה השפעתן מוטב לברר מה מספר התלמוד על נוהגם של חכמים

תלמידים בישיבת חברון בירושלים צילום: אוליבייה פיטוסי

[יעקב שביט](#)

התראות במייל

10 • 09:27 באפריל 2024

התלמוד מציע הרבה מימרות ודרשות שאפשר לצטט אותן בפולמוס עם החברה החרדית בשבח האיזון בין תורה ומלאכה (או בלשון התלמוד "אומנות"), ואולם בדבדבד נמצא בו מימרות ודרשות בשבח לימוד התורה לבדו ואפילו בוז למלאכה. מכיוון שלא נדע מה היתה השפעתן מוטב לברר מה מספר התלמוד על נוהגם של חכמים, אבל תחילה נביא קומץ מקורפוס המימרות האלה.

לפי רבי אליעזר "גדולה היא מלאכה, שכשם שנצטוו ישראל על השבת, כך נצטוו על המלאכה" (אבות דר' נתן נו"ב פכ"א). "חובת האבות היא ללמד את בנייהם מלאכות, שכן אב שאינו מלמד את בנו אומנות [מקצוע] מלמדו ליסטות" (תוספתא קידושין א' יא'), כלומר גורם לו לשדוד או לגנוב. ועוד, "כל העוסק בתורה בלבד, דומה למי שאין לו אלוה" (בבלי מסכת עבודה זרה דף י"ז עמ' ב). אין עבודה בזויה, "פשוט נבלה בשוק וקח שכר, ואל תאמר 'כוהן אני ואדם גדול אני, ומאוס עלי הדבר'" (פסחים קי"ג א'). ולפי התנא רבי מאיר, "גדולה היא המלאכה, שכל מי שאינו עושה מלאכה בחול, סופו לעשותה בשבת" (אבות דר' נתן נוסח ב' פכ"א). אבל באיזה מלאכות מדובר? לא בעבודת כפיים אלא ב"אומנות נקייה וקלה", כמו מלאכות שאינן קשורות לנשים ("לא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים" (קידושין פ"ב א'), ולא רק עבודות הנחשבות בזויות ומגונות אלא גם למשל עבודת אדמה.

מימרות אחרות מבטלות את ערך העבודה לעומת לימוד התורה. רבי נהוראי, תנא ארץ ישראלי מהדור הרביעי, למשל אומר, "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה וקרן קיימת לעולם הבא, ושאר אומניות אינן כן — כשאדם בא לידי חולי או לידי זיקנה או לידי ייסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו, הרי הוא מת ברעב, אבל התורה אינה כן אלא משרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקווה בזיקנתו" (משנה קידושין פרק ד'). לפי רב (רב אבא אריכא, מייסד ישיבת סורא), "גדול תלמוד תורה מבניין המקדש" (מגילה ט"ז ב'). ואומר רב ששת, "כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא" (סנהדרין צ"ב ע"א).

אין תועלת לצטט בפולמוס עם החברה החרדית מימרות מהתלמוד שכן לחז"ל היו דעות שונות בכל הנוגע לאיזון בין תורה לעבודה. הדיון בסוגיה התנהל בין חכמים לבין עצמם ולא נמצא סיפור המלמד איך פינה לעצמו "אדם פשוט" עתים לתורה

על לא מעט תנאים ויורשיהם האמוראים בארץ ישראל מסופר שהתפרנסו ממלאכות שונות, ואולם נזכרת רק המלאכה שבה עסקו. נחום היה לבלר, אבא חלקיה שכיר-יום בחקלאות, רבי חנינה בן דוסא סתת אבנים, רבי יהושע היה פחמי, רבי יוסי מעבד עורות, רבי יוחנן היה סנדלר, רבי בר זמינא עסק בחייטות, אבא הושעיא היה כובס ועוד.

אמוראי בבל חיו בסביבה פוליטית וכלכלית שונה מזו של אמוראי ארץ ישראל אבל גם הם בדרך-כלל פירנסו את עצמם, ומהם היו גם שנתמכו על-ידי עשירי המקום. "ואמר ר' אלעזר: על שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו, אינו רואה סימן ברכה לעולם" (סנהדרין צ"ב ע"א) ו"כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה" (פסחים מ"ט ע"ב). מצד שני, במשך מאות שנות פעילותן הישיבות כנראה לא נתמכו מ"כספי ציבור" וגם לא ממסים (ידוע רק שההכנסה השנתית של ישיבת סורא בבגדד במאה העשירית היתה 1500 זהובים [דינרים] והיא פירנסה כמה עשרות משפחות). ראשי הישיבות לא קיבלו שכר והן לא פירנסו את תלמידיהן.

לא נדע ממה התפרנסו כל האמוראים (כלומר מי שקיבלו הסמכה בישיבות) ששם מוכר לנו ופעלו בין המאות השלישית והחמישית. הכתוב נוגע בדרך-כלל בראשי ישיבות ורק מעט בדיינים. הראשונים היו בעלי שדות וכרמים שבהם העסיקו אריסים ופועלים, ואילו אחרים עסקו במסחר שהרווחים בו גדולים בהרבה מהרווחים מעבודת האדמה ("אמר ר' אליעזר, אין לך אומנות פחותה מן הקרקע", יבמות ס"ג א').

המסחר הותיר להם זמן רב להקדיש ללימוד תורה ולהוראה. הם הלכו אפוא בעקבות קהלת (ז' י"א), "טובה חוכמה עם נחלה". אך קודם שנפנה לביוגרפיות של כמה ראשי ישיבות ראוי לזכור כי אין במחקר הסכמה בכל הנוגע למהימנותו, לא בכל הנוגע לתולדות חייהם ולא בכל הנוגע למספר התלמידים שלמדו בהן, ואולם לענייננו כאן חשובה העובדה שמדובר בביוגרפיות שהיו לפני הקוראים בדורות שאחרי חתימת התלמוד ואילך שקיבלו אותן כמהימנות.

על האמורא רב הונא (210-279), ראש ישיבת [מתיבתא] סורא, מסופר שהיה משקה שדות (או רועה צאן), אבל כשהתעשר ממסחר בין בשומשומין (זרעוני פרג) היה יכול להאכיל את כאלפיים הבאים הרבים לירחי זכלה באדר ואלול, ובמשך רוב השנה 800 תלמידים. כלומר הוא האכיל פיות רבים מאוד במשך ארבעים השנים שבהן היה ראש הישיבה, אם כי אפשר להניח שמספר התלמידים כאן כנראה מופרז, אם לא מופרך.

על רב עוקבא, אמורא בדור הראשון שירש את רב הונא, מסופר שנהג לתת צדקה לעניים בסתר (כתובות ס"ז ב') אבל לא נמסר מה היה מקור הונו. על רב חסדא (217-309) מסופר שתחילה היה משקה שדות בלילות ואחר-כך התעשר מהכנת שיכר והיה לבעל נכסים אמיד שהעסיק פועלים ואריסים (מסכת שבת דף ק"מ עמוד ב').

בישיבת פומפדיתא ניזונו 1200 תלמידים על שולחנו של רב, שבשנות בצורת היה פותח את "אוצרותיו" ומפרנס תלמידי חכמים (בבא בתרא ח' א'). כמוהו כרב פפא (תחילת המאה הרביעית), בן לסוחר אמיד שסחר בשיכר עשוי מתמרים ומשומשומין, ושניהם פירנסו 400 תלמידים. על אבבי (280-338 לערך) מסופר שהתפרנס משדות שירש מאביו שנהג לסייר ולבדוק את נכסיו מדי-יום ביומו (חולין ק"ה א' י"ג), וב-13 שנותיו כראש ישיבת פומבדיתא פירנס 200 תלמידים. רבא (280-352), בר הפלוגתא שלו, ירש שדות שאותם השכיר לאריסים (בבא מציעא דף ע"ג ע"א) ומעסקים אחרים (בבלי ברכות דף נ"ז ע"א א'). רב דניאל בר קטינא, מהדור השני לאמוראים, היה "בעל גינה" שהלך כל יום לבדוק אם הערוגות צריכות השקיה, וכך גם רב שמואל (חולין ק"ה א'). ורב דימי מנהרדעא, אמורא מהדור החמישי, עסק ביבוא תאנים מיובשות שאותן מכר בשוק.

מהביוגרפיות האלה עולה שרק אדם בעל נכסים כלשהם שפינו לו זמן רב ללימוד תורה היה יכול לשמש כראש ישיבה. מעטים, כמו רבי ששת, אמורא בדור השני והשלישי שעליו נאמר שהיה סבל, שימשו כדיינים. מעטים עוד יותר היו חכמים שבטחו בחסדי שמים או שהיו סגפנים כמו חנינה בן דוסא, שהסתפק ב"קב חרובים מערב שבת עד ערב שבת ולא ביקש מאף אחד שיפרנסו" (ברכות י"ז ב').

מכל זה עולה שאין תועלת לצטט בפולמוס עם החברה החרדית מימרות מהתלמוד שכן לחז"ל היו דעות שונות בכל הנוגע לאיזון בין תורה לעבודה. הדיון בסוגיה התנהל בין חכמים לבין עצמם ולא נמצא סיפור המלמד איך פינה לעצמו "אדם פשוט" עתים לתורה. רק בימינו אלה מאות רבנים ורבבות תלמידי ישיבות מתפרנסים מכספי ציבור והיקפם הוא שקובע את מספרם.

נעזרתי הרבה במאמר של מאיר איילי "ההתייחסות הערכית למלאכה בספרות חז"ל" ובספרו של משה בר "אמוראי בבל — פרקים בחיי הכלכלה"; רוב המובאות הן "ביאור שטיינזלץ".

התלמוד מציע הרבה מימרות ודרשות שאפשר לצטט אותן בפולמוס עם החברה החרדית בשבח האיזון בין תורה ומלאכה (או בלשון התלמוד "אומנות"), ואולם בדבדבד נמצא בו מימרות ודרשות בשבח לימוד התורה לבדו ואפילו בזו למלאכה. מכיוון שלא נדע מה היתה השפעתן מוטב לברר מה מספר התלמוד על נוהגם של חכמים, אבל תחילה נביא קומץ מקורפוס המימרות האלה.

לפי רבי אליעזר "גדולה היא מלאכה, שכשם שנצטוו ישראל על השבת, כך נצטוו על המלאכה" (אבות דר' נתן נו"ב פכ"א). "חובת האבות היא ללמד את בניהם מלאכות, שכן אב שאינו מלמד את בנו אומנות [מקצוע] מלמדו ליסטות" (תוספתא קידושין א' יא'), כלומר גורם לו לשדוד או לגנוב. ועוד, "כל העוסק בתורה בלבד, דומה למי שאין לו אלוה" (בבלי מסכת עבודה זרה דף י"ז עמ' ב). אין עבודה בזויה, "פשוט נבלה בשוק וקח שכר, ואל תאמר 'כוהן אני ואדם גדול אני, ומאוס עלי הדבר'" (פסחים קי"ג א'). ולפי התנא רבי מאיר, "גדולה היא המלאכה, שכל מי שאינו עושה מלאכה בחול, סופו לעשותה בשבת" (אבות דר' נתן נוסח ב' פכ"א). אבל באיזה מלאכות מדובר? לא בעבודת כפיים אלא ב"אומנות נקייה וקלה", כמו מלאכות שאינן קשורות לנשים ("לא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים" (קידושין פ"ב א'), ולא רק עבודות הנחשבות בזויות ומגונות אלא גם למשל עבודת אדמה.

מימרות אחרות מבטלות את ערך העבודה לעומת לימוד התורה. רבי נהוראי, תנא ארץ ישראלי מהדור הרביעי, למשל אומר, "מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה וקרן קיימת לעולם הבא, ושאר אומניות אינן כן — כשאדם בא לידי חולי או לידי זיקנה או לידי ייסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו, הרי הוא מת ברעב, אבל התורה אינה כן אלא משרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקווה בזיקנתו" (משנה קידושין פרק ד'). לפי רב (רב אבא אריכא, מייסד ישיבת סורא), "גדול תלמוד תורה מבניין המקדש" (מגילה ט"ז ב'). ואומר רב ששת, "כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא" (סנהדרין צ"ב ע"א).

אין תועלת לצטט בפולמוס עם החברה החרדית מימרות מהתלמוד שכן לחז"ל היו דעות שונות בכל הנוגע לאיזון בין תורה לעבודה. הדיון בסוגיה התנהל בין חכמים לבין עצמם ולא נמצא סיפור המלמד איך פינה לעצמו "אדם פשוט" עתים לתורה

על לא מעט תנאים ויורשיהם האמוראים בארץ ישראל מסופר שהתפרנסו ממלאכות שונות, ואולם נזכרת רק המלאכה שבה עסקו. נחום היה לבלר, אבא חלקיה שכיר-יום בחקלאות, רבי חנינה בן דוסא סתת אבנים, רבי יהושע היה פחמי, רבי יוסי מעבד עורות, רבי יוחנן היה סנדלר, רבי בר זמינא עסק בחייטות, אבא הושעיא היה כובס ועוד.

אמוראי בכל חזו בסביבה פוליטית וכלכלית שונה מזו של אמוראי ארץ ישראל אבל גם הם בדרך-כלל פירנסו את עצמם, ומהם היו גם שנתמכו על-ידי עשירי המקום. "ואמר ר' אלעזר: על שאינו מהנה תלמידי חכמים מנכסיו, אינו רואה סימן ברכה לעולם" (סנהדרין צ"ב ע"א) ו"כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב ביישיבה של מעלה" (פסחים מ"ט ע"ב). מצד שני, במשך מאות שנות פעילותן הישיבות כנראה לא נתמכו מ"כספי ציבור" וגם לא ממסים (ידוע רק שההכנסה השנתית של ישיבת סורא בבגדד במאה העשירית היתה 1500 זהובים [דינרים] והיא פירנסה כמה עשרות משפחות). ראשי הישיבות לא קיבלו שכר והן לא פירנסו את תלמידיהן.

לא נדע ממה התפרנסו כל האמוראים (כלומר מי שקיבלו הסמכה בשיבות) ששמם מוכר לנו ופעלו בין המאות השלישית והחמישית. הכתוב נוגע בדרך-כלל בראשי ישיבות ורק מעט בדיינים. הראשונים היו בעלי שדות וכרמים שבהם העסיקו אריסים ופועלים, ואילו אחרים עסקו במסחר שהרווחים בו גדולים בהרבה מהרווחים מעבודת האדמה ("אמר ר' אליעזר, אין לך אומנות פחותה מן הקרקע", יבמות ס"ג א'). המסחר הותיר להם זמן רב להקדיש ללימוד תורה ולהוראה. הם הלכו אפוא בעקבות קהלת (ז' י"א), "טובה חוכמה עם נחלה". אך קודם שנפנה לביוגרפיות של כמה ראשי ישיבות ראוי לזכור כי אין במחקר הסכמה בכל הנוגע למהימנותן, לא בכל הנוגע לתולדות חייהם ולא בכל הנוגע למספר התלמידים שלמדו בהן, ואולם לענייננו כאן חשובה העובדה שמדובר בביוגרפיות שהיו לפני הקוראים בדורות שאחרי חתימת התלמוד ואילך שקיבלו אותן כמהימנות.

על האמורא רב הונא (210-279), ראש ישיבת [מתבתא] סורא, מסופר שהיה משקה שדות (או רועה צאן), אבל כשהתעשר ממסחר בין בשומשומין (זרעוני פרג) היה יכול להאכיל את כאלפיים הבאים הרבים לירחי דכלה באדר ואלול, ובמשך רוב השנה 800 תלמידים. כלומר הוא האכיל פיות רבים מאוד במשך ארבעים השנים שבהן היה ראש הישיבה, אם כי אפשר להניח שמספר התלמידים כאן כנראה מופרז, אם לא מופרך.

על רב עוקבא, אמורא בדור הראשון שירש את רב הונא, מסופר שנהג לתת צדקה לעניים בסתר (כתובות ס"ז ב') אבל לא נמסר מה היה מקור הונו. על רב חסדא (217-309) מסופר שתחילה היה משקה שדות בלילות ואחר-כך התעשר מהכנת שיכר והיה לבעל נכסים אמיד שהעסיק פועלים ואריסים (מסכת שבת דף ק"מ עמוד ב').

בישיבת פומפדיתא ניזונו 1200 תלמידים על שולחנו של רב, שבשנות בצורת היה פותח את "אוצרותיו" ומפרנס תלמידי חכמים (בבא בתרא ח' א'). כמוהו כרב פפא (תחילת המאה הרביעית), בן לסוחר אמיד שסחר בשיכר עשוי מתמרים ומשומשומין, ושניהם פירנסו 400 תלמידים. על אבבי (280-338 לערך) מסופר שהתפרנס משדות שירש מאביו שנהג לסייר ולבדוק את נכסיו מדי-יום ביומו (חולין ק"ה א' י"ג), וב-13 שנותיו כראש ישיבת פומבדיתא פירנס 200 תלמידים. רבא (280-352), בר הפלוגתא שלו, ירש שדות שאותם השכיר לאריסים (בבא מציעא דף ע"ג ע"א) ומעסקים אחרים (בבלי ברכות דף נ"ז ע"א א'). רב דניאל בר קטינא, מהדור השני לאמוראים, היה "בעל גינה" שהלך כל יום לבדוק אם הערוגות צריכות השקיה, וכך גם רב שמואל (חולין ק"ה א'). ורב דימי מנהרדעא, אמורא מהדור החמישי, עסק ביבוא תאנים מיובשות שאותן מכר בשוק.

מהביוגרפיות האלה עולה שרק אדם בעל נכסים כלשהם שפינו לו זמן רב ללימוד תורה היה יכול לשמש כראש ישיבה. מעטים, כמו רבי ששת, אמורא בדור השני והשלישי שעליו נאמר שהיה סבל, שימשו כדיינים. מעטים עוד יותר היו חכמים שבטחו בחסדי שמים או שהיו סגפנים כמו חנינה בן דוסא, שהסתפק ב"קב חרובים מערב שבת עד ערב שבת ולא ביקש מאף אחד שיפרנסו" (ברכות י"ז ב').

מכל זה עולה שאין תועלת לצטט בפולמוס עם החברה החרדית מימרות מהתלמוד שכן לחז"ל היו דעות שונות בכל הנוגע לאיזון בין תורה לעבודה. הדיון בסוגיה התנהל בין חכמים לבין עצמם ולא נמצא סיפור

המלמד איך פינה לעצמו "אדם פשוט" עתים לתורה. רק בימינו אלה מאות רבנים ורבבות תלמידי ישיבות מתפרנסים מכספי ציבור והיקפם הוא שקובע את מספרם.
נעזרתי הרבה במאמר של מאיר איילי "ההתייחסות הערכית למלאכה בספרות חז"ל" ובספרו של משה בר "אמוראי בבל — פרקים בחיי הכלכלה"; רוב המובאות הן "ביאור שטיינזלץ".